

ЕТАПИ ЗАСВОЄННЯ ТЕМИ «КЛИЧНИЙ ВІДМІНОК» ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ

У цій статті зосереджено увагу на пошуках етапів викладання і засвоєння іноземними студентами відомостей з теми «Кличний відмінок», його форм, семантичного значення, творення, функцій, сфери вживання.

Ключові слова: технологія викладання і засвоєння, кличний відмінок, семантичне значення, творення, функції, експресивні відтінки, систематичне спостереження, інтеграція.

ЭТАПЫ УСВОЕНИЯ ТЕМЫ «ЗВАТЕЛЬНЫЙ ПАДЕЖ» ИНОСТРАННЫМИ СТУДЕНТАМИ

В этой статье сосредоточено внимание на поисках этапов преподавания и усвоения иностранными студентами информации по теме «Звательный падеж», его форм, семантического значения, образования, функций, сферы употребления.

Ключевые слова: технология преподавания и усвоения, звательный падеж, семантическое значение, образование, функции, экспрессивные оттенки, систематическое наблюдение, интеграция.

Shevtsova V. STAGES OF MASTERING THE TOPIC “VOCATIVE CASE” BY FOREIGN STUDENTS

This article focuses on the search of technology of teaching and mastering by foreign students the information on the topic “Vocative case”, its forms, semantic meaning, formation, functions, scope of use.

Keywords: technology of teaching and mastering, vocative case, semantic meaning, the formation, functions, expressive colors, systematic observation, integration.

«Навчатися української, щоб відчувати себе українцем, прагнули й прагнуть покоління емігрантів. Навчатися української, щоб жити й працювати в Україні виявляють бажання іноземці – представники багатьох етносів» [8, с. 27]. Українська мова має розгалужену систему граматичних форм – «будівельного матеріалу», без якого не може відбутися будь-яке вербальне спілкування [3, с. 72].

Вивчення студентами-неукраїнцями граматичної категорії відмінка передбачає передусім реалізацію комунікативного мотиву: заохочення до набуття знань про граматичні значення відмінків, їх функції та формування вмінь правильного користування відмінковими формами в процесі спілкування.

Особливої уваги викладача й студента потребує кличний відмінок, що має специфічні ознаки щодо значення і функцій, у порівнянні з іншими відмінками. Тому дослідження технології його викладання студентам-іноземцям, які навчаються у вищих навчальних закладах, є актуальним і необхідним, можливо, ще й тому, що до недавнього часу він був «репресований». Поетично-ніжний довірливий засіб спілкування перетворений в холодно-відчужену називну апеляцію [3, с. 27]. Це письменник А.Бортняк словосполученням «називна апеляція» номінував називний відмінок, яким «підміняли» форму кличного відмінка, що за своєю природою повинна служити людям як один із своєрідних граматичних засобів, за якими можна спостерігати від часів Київської Русі.

Засвоєння й уживання студентом-іноземцем кличного відмінка у вищих Сходу України ускладнюється ще й тим, що в процесі повсякденного спілкування форми кличного відмінка на цій території можна почути рідко. Завдання викладача української мови як іноземної і полягає в тому, щоб добирати й правильно реалізувати технології викладання теми «Кличний відмінок», а студентам засвоювати новий для них матеріал, усвідомлювати його, запам'ятовувати й відтворювати.

Основне завдання цієї статті – змодельовати підходи до засвоєння кличного відмінка студентами-іноземцями: особливості його семантичного значення, функцій і сфер уживання; сформувати вміння й навички правильно вживати форми кличного відмінка в конкретних мовленнєвих ситуаціях.

Усі дії і завдання орієнтовано на реалізацію змісту й досягнення мети.

Перший етап. Поділяючи думку лінгводидактиків про те, що теоретичні знання посідають провідну роль у формуванні умінь і навичок [1, 4, 6], пропонуємо студентам опанувати поняття «Кличний відмінок», для чого користуємося його дефініцією: «Кличний відмінок, прямий відмінок – форма іменника, що називає особу (персоніфікований предмет), до якої звернена мова» [7, с. 76]. Ураховуючи те, що в засвоєнні мови найважливішу роль відіграє слух, а дорослі мають меншу слухову виразність у порівнянні з дітьми і не можуть відрізнити певних чужих фонем, а тож і засвоєння граматичних одиниць у них буде пов'язане з більшими зусиллями, викладач не тільки усно витлумачує термін « кличний відмінок», але й пропонує прочитати цей коментар на екрані комп'ютера . І лише потім переходить до логічного пояснення.

Студенти щойно вивчили всі відмінки. Тож можна скористуватися прийомом порівняння форм називного відмінка, з формами кличного відмінка. Мета – зрозуміти й усвідомити сутність називного і кличних відмінків. Пропонуємо вивчити це питання у формі діалогу, для чого пропонуємо питання:

- Прямим чи непрямым називають називний відмінок?
- Називний відмінок є первинною чи вторинною формою?

Висновок з додатковою інформацією робить викладач: називний відмінок зветься прямим, як відмінок суб'єкта, що виконує дію – кличний відмінок, зветься прямим, як відмінок , що називає особу (персоніфікований предмет), до якої звернене мовлення. Називний відмінок – первинна форма – кличний відмінок – вторинна форма.

Другий етап. З метою вироблення вмінь розрізняти форми називного й кличного відмінків, для того щоб правильно користуватися ними в реальній комунікації, пропонуємо роботу з текстом, до якого формулюємо завдання: визначити іменники у називному й кличному відмінках; установити, які з них називають суб'єкт і виконують дію, а які називають особу, до якої звернене мовлення.

1. «Зірви, Насте, кропиву», – «Коли пече, мамо!» «Недобрим, – каже мати, – буває так само: Ніхто не любить, здалека минає. Будь добра і ласкава – кожний покохає» (Н.тв.) 2. Перший пролісок блакитний, Першу квітку весняну, Шлю тобі, моя голубко, У далеку сторону (О. Олесь). 3. Юначе! Хай буде для неї твій сміх і сльози, і все до загину... Не можна любити народів других, Коли ти не любиш Україну... 4. Дівчино! Як небо її голубе, Люби її кожгону хвилину, Коханий любить не захоче тебе, Коли ти не любиш Україну... (В. Сосюра) 5. Добрий день, мій рядок карокий, Побратиме моїх безсонь! Зупини її, мить високу, Для моїх молитовних долонь. Слово, слово, – достиглий смут мій! Набираючи висоту, Порятуй од важкої скрути І од радості порятуй. (В. Стус)

Студенти встановлюють, що формою називного відмінка користуються для називання предмета, формою кличного відмінка звертаються до особи. Різниця між ними полягає в тому, що номінатив називає суб'єкт, який не бере участі в розмові, а вокатив – суб'єкта, зв'язаного з процесом мовного спілкування: він є співбесідником, слухачем [10, III, с. 111]. Викладач уточнює, що формою кличного відмінка можна звертатися і до неістот, але лише у випадку їх персоніфікації– «надання предметам, явищам природи або поняттям властивостей людини, тварини» [10, III, 324]. Інакше цей процес називається уособленням.

Третій етап. Стежимо за вживанням персоніфікованих іменників у формі кличного відмінка. Пропонуємо виконати завдання: розпізнати персоніфіковані форми кличного відмінка.

Чом замовкли, кобзи, кобзи голосисті? Чом не чути, кобзи, рокіт наших струн? Заросли стежини гей у полі чистім, І не пройде ними з кобзою співун. Ой скажи ж ти, вітре, де білють кості Довговусих, мудрих, сивих співунів? Бо не знає ненька Україна й досі, Де лягли у землю двісті кобзарів. Ой, скажіть, тополі, може, вам відомо Те, що невідомо вітрам у степах? З усіма гаями перемовтесь словом: Де знайшов свій спокій кобзарів тих прах? Ви, старі дідівські мовчазні могили, Хоч на мить поруште давній супокій – Мовте ж слово тільки, може б, ви відкрили Те, що так сокрите в таємниці тій? Орле мій могутній, сизокрилий орле, Ти літаєш, орле, попід небеса, – Може, твій орлиний зір те все огорне, Те, що невідомо вітрам і лісам? Таїна. По світу бродить клята кривда, Та у неї й чорта визнаєш поготів. І ніхто не скаже, і ніхто не віда, Де ж поділись, Боже, двісті кобзарів. Ой, заграйте, кобзи, кобзи дзвінкострунні, Співуни кобзарські, думу заведіть, Як у дні моєї голубої юні Кобзарі Вкраїни зникли в одну мить. Є багато, звісно, таємниць на світі, Та життя навіки збереже одну. Заспівайте ж думу, кобзарі новітні, Про страшну, як правда, чорну таїну. (В. Рафальський)

Четвертий етап. Розповідь викладача: важливу роль відіграє знання семантики у формуванні вмінь і навичок та подоланні мовних труднощів уживання форм кличного відмінка. Застосовується опорна таблиця, у якій заповнено дві рубрики: «Семантика форм кличного відмінка». «Приклади на кожен випадок семантичного значення кличного відмінка». Необхідно заповнити третю рубрику самостійно. Ілюстрації добираються з довідкового дидактичного матеріалу.

N п/п	Семантика кличного відмінка	Приклади	Самостійно дібрані приклади
1.	Адресата- висловлювання	Ходив я сьогодні, братці, по обід через траншеї першого батальйону	

		(О.Гончар).	
2.	Адресата- суб`єкта	Спи, моя доненько, спи моя доленько! (О. Пчілка).	
3.	Адресата- об`єкта	Щасти вам, доле (О. Довженко).	
4.	Адресата- атрибута	Твоя доля, сину мій, у твоїх руках (З усного мовл.)	

Довідковий матеріал.

1. Твоє щастя, моя доню, ходить по землі (З усного мовл.).
2. Буває всяк, мій любий побратиме (М. Рильський).
3. Земле! Тобі я на рану не висиплю солі – я окроплю твою рану цілющим зерном (Б. Олійник).
4. Ой, сонечку-батечку, догоди, догоди! (О.Олесь).

Ключі: 1,4; 2,1; 3,3; 4,2.

Наступна дія – робота з попереднім текстом. Повертаючись до них, студенти встановлюють семантику кличного відмінка, чим і формують навички практичного оволодіння його семантичним значенням.

Таким чином, електронна таблиця-опора й робота з текстами допомагають усвідомити й запам'ятати виучуване питання, систематизувати новий для студентів матеріал і навчитися реалізовувати його. Студенти встановлюють семантику кличного відмінка, чим і формують навички практичного оволодіння його семантичним значенням.

П'ятий етап. Щоб правильно вживати кличний відмінок, необхідно знати, як утворюються його форми. Подається наукова інформація.

Від іменників чоловічого роду утворюються форми кличного відмінка за допомогою флексій –у(ю), -е, наприклад: Павлом → Павл-

+e → Павле, Григорій →Григорій- +у → Григорію, син → син-+у → сину.

В іменниках середнього роду однини клична форма збігається з називним відмінком, наприклад: Вікно мороз розписав дивними малюнками. Порівняймо: О, вікно моє, єдиний вихід у світ!

Від іменників жіночого роду форми кличного відмінка утворюються за допомогою закінчень –о, -е (-є), наприклад: Людмила → Людмил- +-о → Людмילו; Настя → Наст- +-е → Насте; Марія → Марій- +-е → Маріє. Закінченням –у (-ю) утворюються форми кличного відмінка від деяких пестливих іменників, наприклад: матуся → матус- +-ю → матусю.

У кличному відмінку множини іменники мають форму однакову з називним множини, наприклад: Сестри, проводжали брата в далеку дорогу. Порівняймо: Сестри, не сумуйте, ждiть!

Уміння правильного творення іменників у формі кличного відмінка формуються під час виконання завдання: слова, що в дужках, поставити в кличному відмінку і сказати, як відбулося їх творення.

1. Возродися, рідна (школа) 2. Здрастуй,(вода Ульяна), (колодязь Аврам) і джерело (Борис). 3. Прийми ж,о (рідна) мій низький уклін. 4. Як тебе прославити рідна (земля). 5. Уклоняюся вам, (Антон Петрович). 6. О (Батьківщина), у світі ти єдина. 7. Вічна слава вам, (земляками). 8. Доброго дня,(Ірина Василівна)! 9. (Юрій Іванович) Кучера, запрошуємо Вас на випускний бал.

Пропонується студентам зробити висновок про творення іменників у формі кличного відмінка.

Шостий етап. Повідомлення викладача: кличний відмінок є засобом вираження звертання. Це його синтаксична функція. У такій ролі можуть уживатися й інші частини мови, але у випадку втрати своїх ознак і набуття ознак іменника, наприклад: П`ятий, кроком руш! Звертанням є слово п`ятий, тому що у реченні він означає особу, до якої звернене мовлення. Поза

реченням *п`ятий* виражає порядок предметів при лічбі й відповідає на питання котрий? *п`ятий*.

Завдання. Прочитати речення, назвати звертання і його засіб вираження (кличний відмінок іменника або інша частина мови, що вживається замість іменника). Відповісти на питання: «Які є засоби вираження звертання?».

1. О безмежне і плідне Житнє поле погідне, Ні межі ти не маєш, ні краю!(Леонід Первомайський).
2. – Стривай же ти, такий-сякий (Н.тв)
3. Горнись до тебе, Україно, Як син до матері горнись, За тебе рідна і єдина, Щодня я Богові молюсь (Микола Бажан).
4. Гей, ви, нехрещені (Олесь Гончар).
5. Дозволь мені, мій вечоровий світе, упасти зерном в рідній стороні (Василь Стус).
6. Ну, ви, ходіть сюди (Леся Українка).
7. Бесідо моя щирая, Всіх я до тебе запрошую. Тільки у Вас я вірую, Люди мої хорошії!(Валентин Бичко)
8. Мамо, матінко моя, де ви? Рідна моя, чому ж ви не зустрінете мене? (Олександр Довженко).
9. Третій, вперед! (Усне мовл.).

Кличний відмінок необхідно вивчати як і всі інші відмінки на синтаксичній основі. Так, ще Ф.Буслаєв пропонував розглядати «частини мови у зв'язку з частинами речення» [5, с.67]. Лінгводидакт М.Пентиліук зазначає, що «найбільш помітна ця необхідність при вивченні категорії відмінка...» [9, с.112-113].

Сьомий етап. Ознайомлення зі стилістичним навантаженням слів у формі кличного відмінка та сферою їх уживання. Студенти усвідомлюють, що кличні форми, називаючи адресата, передають модально або емоційно забарвлену думку: оклик, незадоволення, обурення, скаргу, радість, прохання, ніжність, пестливість тощо. Мета і завдання висловлювання, у якому вживається клична форма, визначає її стилістичне навантаження, а тож і функціональний стиль. Нейтральні кличні форми вживаються в текстах офіційно-ділового стилю, експресивні – у текстах розмовного й художнього (тести проєктуються на монітори комп'ютерів). Викладач у процесі розповіді

називає кличні форми та встановлює їх експресивний відтінок, залучає до цієї роботи й студентів. Робиться висновок: таким чином, клична форма – часточка засобу творення світу емоцій.

У наступній дії відбувається реалізація наукової інформації, яку подав викладач, формуються вміння практичного застосування набутих знань з питання «Апелятивна функція кличного відмінка – звертання та його експресивні відтінки». Саме з цією метою пропонується наступна дія: прочитати виразно речення. Назвати звертання та з'ясувати його експресивний відтінок (кожен викладач добирає текст самостійно).

Перевірити, чи сформовані вміння й навички з виучуваної теми студенти-іноземці можуть виконавши тести та інші завдання, подані у мультимедійному посібнику [2]. У наших рекомендаціях щодо етапів вивчення теми «Кличний відмінок» й опанування її основних понять (кличний відмінок, форми кличного відмінка, персоніфікація, апелятивна функція, експресивні відтінки) активно пропагуємо систематичне спостереження граматичних одиниць у конкретних текстах як посередниках між студентами-учасниками спілкування і викладачем; інтеграцію традиційних і комп'ютерних технологій та інші навчально-педагогічні засоби.

Список джерел

1. Антонів О. Дистанційне вивчення мови: проблема та методи мови / Олександр Антонів // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Львів, 2007. – Вип. 2. – С. 48-65.
2. Бадер В., Дядичев В., Шевцова В. Граматика української мови: Іменні частини мови: мультимедійний посібник для іноземних студентів / В. Бадер, В. Дядичев, В.Шевцова. – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2009.

3. Бортняк А. Репресований кличний відмінок / Бортняк Анатолій // Урок української. – 2003. - №1 (47).
4. Бук С. Учнівські корпуси в методиці викладання іноземної мови / С.Бук // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Львів, 2007. – Вип. 2. – С. 19-24.
5. Буслаев Ф. О преподавании отечественного языка / Федор Буслаев. – Л.: Учпедгиз, 1941. – 253 с.
6. Демська-Кульчицька О. Корпусні підходи в методиці мови / О. Демська-Кульчицька // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. / Львів, 2005. – Вип. 1. – С. 22-28.
7. Єрмоленко С., Бирик С., Тодор О.Г. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С Єрмоленко / С. Єрмоленко, С. Бирик, О.Тодор. – К.: Либідь, 2001. – 224 с.
8. Климова К. Міжнародні лінгводидактичні контакти – запорука успішного розвитку сучасних технологій викладання української мови як іноземної. / Катерина Климова // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Львів, 2008. – Випуск 3. – С.27-34.
9. Мельничайко В., Пентилюк М., Рожило Л. Удосконалення змісту і методів навчання української мови. – К. Рад. Школа, 1982. – 216 с.
- 10.Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах / Укладачі: Василь Яременко, Оксана Сліпушко. – К.: Аконт, 1998. – Т.ІІІ. – 927 с.

ВИСНОВОК

Експертів про достовірність авторства та дотримання ним чинних вимог ВАК України до написання та оформлення статті «Етапи вивчення кличного відмінка іноземними студентами»